

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

22

Ο Θουκυδίδης

Ο Θουκυδίδης

Η ζωή του Θουκυδίδη

Ο Αθηναίος στρατηγός και ιστορικός Θουκυδίδης, ο πρώτος «αντικειμενικός» συγγραφέας σύγχρονες ιστορίας, διακρίνεται για το ύφος του, την αυστηρή και δίκαιη κρίση του, την τεκμηριωμένη αφήγηση του και την χρονολογική ακρίβεια.

Γεννήθηκε περί το 470 στον Αττικό δήμο του Αλιμούντος. Ήταν γιος του Ολόρου (Αθηναίου πολίτη που καταγόταν από βασιλείς της Θράκης) και της Ηγησιπύλης (από την οικογένεια του Μιλτιάδη του Φιλαΐδη που είχε ιδρύσει ανεξάρτητο κράτος στη Θράκη). Το πλήρες όνομά του κατά το αττικό τυπικό ήταν «Θουκυδίδης Ολόρου Αλιμούσιος».

Η οικογένεια του Θουκυδίδη ήταν πολύ πλούσια. Ο πατέρας του είχε ιδιόκτητα χρυσορυχεία στην «Σκαπτή Ύλη» (μια μικρή πόλη της Θράκης, απέναντι από την Θάσο) και η μητέρα του μεγάλες εκτάσεις γης στην Αττική (ίσως στον δήμο των Φιλαΐδων, σημερινή Βραύνα) και μεγάλη ακίνητη και κινητή περιουσία. Από την οικογένεια της μητέρας του Ηγησιπύλης ο Θουκυδίδης συγγένευε με τον Κίμωνα και είχε μακρινή συγγένεια με τους Πεισιστρατίδες.

Αναφέρεται πως δάσκαλοι του νεαρού Θουκυδίδη ήσαν ο περίφημος ρήτορας Αντιφών και ο φιλόσοφος Αναξαγόρας. Την επήρεια της διδασκαλίας του ευχερώς διακρίναμε στο έργο του ιστορικού. Οι «δημηγορίες» ακολουθούν τα πρότυπα της ρητορικής τέχνης του Αντιφώντος και οι κρίσεις για τα διάφορα γεγονότα ακολουθούν τη δομή σκέψεως του Αναξαγόρα. Επήρεις, επίσης, διακρίναμε και από τη διδασκαλία των σοφιστών Προδίκου και Γοργίου.

Ο Θουκυδίδης έζησε τον Πελοποννησιακό πόλεμο σχεδόν σε όλες τους τις εκφράσεις. Άκουσε τον «ολύμπιο» Περικλή να άγορεύει στην Πνύκα, είδε από τα τείχη του δστεος τους Σπαρτιάτες να καίνε την Αττική, πέρασε τον μεγάλο λοιμό που θέριζε σαν στάχια τους συμπολίτες του και αντίκρουσε τον περήφανο αθηναϊκό στόλο να κυρίαρχη στο Αιγαίο.

Κανένα όμως από αυτά τα έντονα γεγονότα δεν παρέσυρε την κρίση του σε ακρότητες. Η «Ξυγγραφή» του περιγράφει με ακριβόλογη αντικειμενικότητα τους ανθρώπους και τα γεγονότα και ακόμα και στην περίπτωση που ο ίδιος ο Θουκυδίδης είναι ένα από τα πρόσωπα που δρουν στο ιστορικό προσκήνιο, καμιά προσωπική πικρία η σκέψη δεν χαράζει την κρυστάλλινη επιφάνεια της αφήγησews, η οποία κυλά ανεπηρέαστη και αληθινή ως το τέλος του έργου.

Το 424 π.Χ. ο Θουκυδίδης «εκκληρώθη» στρατηγός και επί κεφαλής μιας «μοίρας» του αθηναϊκού στόλου στάλθηκε να περιπολή στην παραλία της Θράκης και γύρω από τη νήσο Θάσο, επειδή υπήρχε κίνδυνος να επιχειρήσουν οι Σπαρτιάτες «αντίποινα», στις εκεί παράλιες πόλεις που ήσαν σύμμαχοι των Αθηναίων. Και πράγματι η «προαίσθηση» αυτή αποδείχθηκε αληθινή. Ο δαιμόνιος Σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδης έκανε μια «επιχείρηση αντιπερισπασμού» που άποσκοπούσε να απομονώσει την Αθήνα από τις βόρειες συμμαχίδες πόλεις. Χτύπησε τόσο ξαφνικά την Αμφίπολη, την κυριώτερη αποικία—σύμμαχο των Αθηναίων, που ο Ευκλής (ο Αθηναίος φρούραρχος - διοικητής) δεν πρόλαβε να κάνει τίποτα άλλο εκτός από το να ζητήσει βοήθεια από τον Θουκυδίδη. Ο Θουκυδίδης έσπευσε αμέσως, κατέλαβε την Ηϊόνα (το επίνειο της Αμφιπόλεως), αλλά ο Βρασίδης είχε ήδη πείσει τους Αμφιπολίτες να του παραδώσουν με μέτριους όρους την πόλη. Η εξέλιξη αυτή ήταν τόσο γρήγορη και απροσδόκητη που λίγο να αργούσε ο Θουκυδίδης, ο Σπαρτιάτης ναύαρχος θα είχε καταλάβει και την Ηϊόνα (IV, 104- 106).

Ο «δήμος ο Αθηναίων» όμως δεν είχε καμιά διάθεση να αναγνωρίσει πως η εξέλιξη αυτή των πραγμάτων ήταν φυσική. Ο Κλέων βρήκε την ευκαιρία να έξαψη τα πλήθη, τα όποια ήσαν οπωσδήποτε εξημμένα από το γεγονός ότι είχε χαθεί η Αμφίπολη, και η οργή στράφηκε ασυγκράτητη κατά του «υπευθύνου στρατηγού», όπως συνήθως συνέβαινε σε παρόμοιες περιπτώσεις. Ο Θουκυδίδης εκλήθη να παρουσιασθή στο δικαστήριο, του οποίου η απόφαση ήταν σχεδόν γνωστή από τα προσυμβάντα και, «φρονίμως ποιών», προτίμησε να αυτοεξορισθή. Όπως ο ίδιος ομολογεί σε ένα σημείο (V, 26), η αυτοεξορία αυτή κράτησε είκοσι ολόκληρα χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο Θουκυδίδης έμεινε για ένα διάστημα στα κτήματα του στη Σκαπτή Ύλη, όπου και άρχισε να γράφει το ιστορικό έργο που θα τον έκανε αθάνατο. Το απαραίτητο όμως υλικό δεν μπορούσε να μαζευθή στην απόμερη πόλη της Θράκης. Μια σειρά από ταξίδια έφεραν τον συγγραφέα στους σημαντικούς τόπους, όπου διαδραματίστηκαν τα πολεμικά γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου και με αυτό τον τρόπο εξασφάλισε την αυτοψία των χώρων. Στα ταξίδια αυτά είναι βέβαιο πως πέτυχε να συναντήσει και πολλούς από τους πρωταγωνιστές των διαφόρων φάσεων του πολέμου, οι συνομιλίες με τους οποίους του προμήθευσαν το απαραίτητο από «πρώτο χέρι» ολικό, που με τόση ευσυνειδησία αργότερα χρησιμοποίησε.

Η πιστή και ακριβέστατη περιγραφή των χώρων της Σικελίας που έγιναν θέατρα της σικελικής φάσεως του Πελοποννησιακού πολέμου πείθει, πως ο συγγραφέας είχε επεκτείνει τα ταξίδια του ως τη Μεγάλη Ελλάδα. Επισκέφθηκε επίσης τη Μακεδονία, όπου έμεινε για ένα διάστημα κοντά στον βασιλέα Αρχέλαο (II, 100) και γύρισε μετά ολόκληρη την υπόλοιπη Ελλάδα.

Η αμνηστία που προτάθηκε το 403 π.Χ. με ψήφισμα του Οινοβίου και ψηφίσθηκε από τη βουλή και τον δήμο, έφερε μετά είκοσι χρόνια εξορίας τον Θουκυδίδη στην πατρίδα του. Είναι φαίνεται γεγονός πως έμεινε για ένα διάστημα στην πατρίδα του, αλλά τα από την επάνοδο ως τον θάνατό του

στοιχεία είναι αλληλοσυγκρουόμενα και δεν έχουν καμμία σχεδόν αξία για τον ιστορικό μελετητή.

Μερικοί υποστηρίζουν πως ο Θουκυδίδης δολοφονήθηκε στην Αθήνα μετά από ένα η δύο χρόνια αφ' ότου γύρισε, άλλοι υποστηρίζουν πως όταν είδε το κατάντημα της πόλεως που με κατεδαφισμένα τα μακρά της τείχη και τους Τριάκοντα στην αρχή κατέβαινε προς το τελευταίο σκαλί της παρακμής, έφυγε και γύρισε στην Σκαπτή Ύλη, και άλλοι, τέλος, ότι πέθανε στη Θράκη από ξαφνικό θάνατο. Γεγονός πάντως αναντίρρητο είναι πως πέθανε ξαφνικά χωρίς να προλάβει να τελειώσει την «Ξυγγραφή» του για τα τελευταία (411-404) χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου. Το τελευταίο μάλιστα βιβλίο (Η') πολλοί υποστηρίζουν πως έμεινε ανεπεξέργαστο και εκδόθηκε, όπως βρέθηκε γραμμένο στην πρώτη του μορφή, από την κόρη του Θουκυδίδη.

Τον τάφο του ο Πλούταρχος σημειώνει ανάμεσα στα «Κιμώνεια Μνήματα» (Πλουτ. Κίμων 4) με την επιγραφή «Θουκυδίδης Ολόρου Αλιμούσιος».

Οι ιστορικοί της Αλεξανδρείας διαίρεσαν τη «Ξυγγραφή» σε οκτώ βιβλία, στα οποία πρόσθεσαν τη συνέχεια που έγραψαν άλλοι ιστορικοί. Ο Θεόπομπος, ο Κράτιππος και ο Ξενοφών συνέχισαν το έργο του Θουκυδίδη, αλλά από αυτές τις «συνέχειες» σώθηκε μόνο μία. Αυτή είναι τα δύο πρώτα βιβλία των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα, τα όποια πραγματεύονται τα ως το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου γεγονότα (411-404).

Το ιστορικό έργο του Θουκυδίδη

Όπως είπαμε ήδη, ο Θουκυδίδης στη «Ξυγγραφή» του χρησιμοποιεί ως κύριες πηγές την αυτοψία και την αυτοψία. Τα «επίσημα» ιδιωτικά έγγραφα και τα κρατικά αρχεία του χορηγούν τα έγγραφα τεκμήρια της Ιστορίας που πολλές φορές παραθέτει αυτούσια. Συνθήκες, επιστολές, δημόσιοι λόγοι, αφού πρώτα ελεγχθούν «κριτικά» από τον συγγραφέα, τεκμηριώνουν τα ανάλογα κεφάλαια του έργου του, στα όποια χρησιμοποιούνται και οι σχετικές μελέτες των παλαιότερων ιστορικών μετά από αυστηρό ιστορικό έλεγχο.

Μνημονεύει «έναν χρονογράφο» (Ελλάνικο 1, 20) και τον μέμφεται για την επιπόλαιη και ασύνδετη διήγηση των Μηδικών Πολέμων, παρουσιάζει ανακρίβειες του Ηροδότου, τον οποίο ονομαστικά ελέγχει (VI, 57) και παρουσιάζει τη μη ιστορική βάση του θρύλου που έλεγε πως ο Αρμόδιος και ο Αριστογείτων σκότωσαν τον «τύρανο Ιππαρχο» (1, 20). Ο Θουκυδίδης που πρώτος καθιερώνει την κριτική της ιστορίας και την αντιβολή των πηγών, μνημονεύοντας το ανιστόρητο βάθος του θρύλου, δείχνει πως δεν εκτιμά την ιστορική παράδοση που διατηρείται «στους πολλούς» (δηλαδή στο λαό) και καταλήγει στη μομφή αυτών που χρησιμοποιούν ανεξέλεγκτα «το λεγόμενον» για ιστορικά έργα. «Ούτω τοις πολλοίς αταλαίπωρος η ζήτησις της αληθείας και επί τα έτοιμα μάλλον τρέπονται».

Είναι γεγονός ότι σήμερα δε μπορούμε να ελέγξουμε με θετικά αποτελέσματα τις ιστορικές πηγές του Θουκυδίδη, γιατί τα παλαιότερα, όπως και τα σύγχρονα μ' αυτόν έργα, έχουν χαθή. Μερικές όμως συμπτώσεις μας διδάσκουν για την ευσυνειδησία με την οποία ο Θουκυδίδης παρέχει παρέμβλητα κείμενα επιγραφών και συνθηκών. Η επιγραφή του βωμού του Πυθίου, που ο Θουκυδίδης παρέχει στο κείμενο του, βρέθηκε το 1896 στις ανασκαφές του Ιλισού. Το κείμενο της και το κείμενο του Θουκυδίδη συνέπιπταν απόλυτα.

Η μελέτη της Ιστοριογραφίας έχει καταλήξει από πολλά χρόνια στο συμπέρασμα πως η «κριτική έρευνα» των πηγών αρχίζει με τον Θουκυδίδη. Η διαπίστωση αυτή ως σήμερα όχι μόνο δεν κλονίσθηκε αλλά και ενισχύθηκε και εδραιώθηκε σαν «θεμέλιο» της γύρω από τον ιστορικό μελέτης.

Το πρώτο βιβλίο ο συγγραφέας το χρησιμοποιεί ως γενική εισαγωγή στην ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, τον οποίο θεωρεί ως τον σημαντικότερο από δσους διεξήχθησαν ως την εποχή του στην Ελλάδα: Τα εικοσιτέσσερα πρώτα κεφάλαια, που αποτελούν το προοίμιο, απασκοπούν να δώσουν μια εικόνα της ιστορικής εξέλιξης της Αρχαίας Ελλάδας στον πολιτικό, τον πολιτιστικό και τον πολεμικό τομέα. Μετά, με μεγάλη κριτική ικανότητα στη χρήση των παλαιότερων ιστορικών έργων και των πολεμικών γεγονότων στα όποια αναφέρονται, ο Θουκυδίδης αποδεικνύει ότι ο σημαντικότερος από τους πολέμους που συντάραξαν την Ελλάδα δεν ήταν ούτε ο Τρωικός ούτε οι Περσικοί, αλλά ο μεγάλος εμφύλιος πόλεμος που αναφέρεται ιστορικά με τον τίτλο «Πελοποννησιακός».

Ως απόδειξη χρησιμοποιεί το ότι ο μεν Τρωικός πόλεμος τελείωσε με το κούρσεμα της Τροίας και οι Περσικοί κρίθηκαν σε λίγες σημαντικές μάχες, αλλά οι πόλεμοι αυτοί δεν είχαν τη διάρκεια, τη σημασία και την για πολλά χρόνια ακαθόριστη εξέλιξη του Πελοποννησιακού. Ο Θουκυδίδης στη συνέχεια αναλύει τα φανερά και αφανή αίτια του πολέμου. Εξηγεί τα γεγονότα της Επιδάμνου και της Ποτίδαιας (1, 24 - 89) και παρουσιάζει με αδρές γραμμές το μίσος και την αντιζηλία που υπήρχε ανάμεσα στην Αθήνα και την Σπάρτη ως το πραγματικό αίτιο του πολέμου.

Από το πρώτο κεφάλαιο του δευτέρου βιβλίου ως το εικοστό του πέμπτου βιβλίου, περιγράφονται τα πρώτα δέκα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου (431 - 421), που είναι γνωστά ως «Αρχιδάμειος πόλεμος» Η διήγηση λήγει με τη Νικίειο Ειρήνη (Ε', 20), ενώ στο υπόλοιπο Ε' βιβλίο περιγράφονται τα γεγονότα του «πολέμου νεύρων» που γίνεται ως το 415 π.Χ., οπότε οι Αθηναίοι πήραν την απόφαση να παραβιάσουν τις συνθήκες εκστρατεύοντας στην Σικελία.

Στο έκτο και το έβδομο βιβλίο περιγράφεται η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία με παράλληλη παρακολούθηση των πολεμικών γεγονότων στην κυρίως Ελλάδα. Στο τέλος του εβδόμου δίνεται μια αυστηρή αλλά τρομακτική περιγραφή της κακής τύχης του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος και της καταστροφής του στόλου. Με το όγδοο βιβλίο, τέλος, ο Θουκυδίδης αρχίζει να

περιγραφή την τρίτη και τελευταία περίοδο του πολέμου, που είναι γνωστή με την ονομασία «Δεκελεικός Πόλεμος» και διαρκεί από το 412 ως το 404 π.Χ. Η «Ξυγγραφή» όμως σταματά στο 411. Το υπόλοιπο μέρος του πολέμου (που ο Θουκυδίδης θα είχε ήδη έτοιμο σε μια πρώτη μορφή) δεν είδε ποτέ το φως.

Τα υπόλοιπα χρόνια του πολέμου πραγματεύθηκαν οι τρεις συνεχιστές (Κράτιππος, Θεόπομπος, Ξενοφών), από τους οποίους μόνο το έργο του τρίτου σώθηκε (Ελληνικά, βιβλία Α' και Β'). Η συνέχεια της διηγήσεως του Πελοποννησιακού Πολέμου διακόπτεται σε πολλά σημεία από τον Θουκυδίδη, ο οποίος τονώνει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, παρεμβάλλοντας (όταν του δίνεται η ευκαιρία) παλαιότερα «παράλληλα» η «όμοια» ιστορικά επεισόδια. Οι περισσότερες παρεμβολές γίνονται στο Α' βιβλίο, αλλά σε μικρότερη κλίμακα και σε όλο το υπόλοιπο έργο.

Η απόπειρα τυραννίας του Κύλωνα (Α', 126), τα σχετικά με την προδοσία του βασιλιά της Σπάρτης Πausανία (Α', 128-135), οι τελευταίες περιπέτειες του Θεμιστοκλή (Α', 135-139) κ.ά. βρίσκουν την κατάλληλη θέση στο πρώτο βιβλίο. Στο δεύτερο βρίσκει την ευκαιρία να αναφέρει τα σχετικά με την συνένωση της αττικής Δωδεκαπόλεως από τον Θησέα (Β', 15) και την αρχή των Οδρυσών στη Θράκη (Β', 96). Στο τρίτο «την κάθαρση» της Δήλου από τους Αθηναίους (Γ', 104). Στο έκτο, τέλος, παρεμβάλλει σημαντικώτατες πληροφορίες για τις κτίσεις των αποικιών της Σικελίας και της Κάτω Ιταλίας (κυρίως στα κεφάλαια 1-15) και τα σχετικά με την διακυβέρνηση της Αθήνας από τους Πεισιστρατίδες (Στ', 54-60). Παρεμβολές υπάρχουν κ.ά. στην «Ξυγγραφή», που όμως δεν είναι της «πρώτης σειράς ενδιαφέροντος».

Ζωντάνια στην ιστορική αφήγηση του Θουκυδίδη δίνει «ο λόγος» που με ιδιαίτερη τεχνική τοποθετεί στο κατάλληλο σημείο να εκφωνούν τα σημαντικώτερα για την εξέλιξη των γεγονότων ιστορικά πρόσωπα. Στη ρητορική δομή των δημηγοριών αυτών διακρίνεται η αυστηρότητα του ύφους και η συγκρατημένη μεγαλοπρέπεια που ο Αντιφών δίδαξε στον Θουκυδίδη. Μεγάλη συζήτηση έγινε ως τώρα από τους νεώτερους για τις δημηγορίες αυτές που υπάρχουν στο έργο του ιστορικού και ιδιαίτερα σχετικά με το σε ποιο ποσοστό αποδίδουν τον πραγματικό λόγο που εκφωνήθηκε, στις μεγάλες ιστορικές στιγμές. Ο Θουκυδίδης όμως (Α', 22) δηλώνει με σαφήνεια ότι περιορίζεται μόνο στη «γενική ιδέα» αυτών που ελέχθησαν, γιατί μέσα στον πυρετό να πολέμου οι λόγοι αυτοί δεν υπήρχε περίπτωση να έχουν σωθή «κατά λέξιν».

Το ότι οι δημηγορίες είναι δικό του έργο, δηλώνεται από την τυπική φράση που τις εισάγει στο κείμενο, που είναι μία, σχεδόν, για όλες τις περιπτώσεις: «Ἐλεξαν τοιάδε» (=περίπου αυτά), λέγει, και όχι τάδε (=αυτά), όπως θα απαιτούσε η ακριβολογία για την παράθεση ενός ξένου από το όλο σώμα κειμένου. Στις δημηγορίες αυτές ο Θουκυδίδης επιτυγχάνει να διαγράφη αδρά την κρίση του για τα πολιτικά και πολεμικά γεγονότα, όπως και τους χαρακτήρες των κυριωτέρων «πρωταγωνιστών» της κάθε πολεμικής φάσεως.

Ό,τι θα ήταν σχεδόν αδύνατο να επιτευχθή με την ξερή «κατά σειράν» αφήγηση της σειράς των γεγονότων, επιτυγχάνεται με τον ρητορικό λόγο, που ο ιστορικός χειρίζεται με υπέροχου ρήτορα ευχέρεια.

Οι δημηγορίες που υπάρχουν στο κάθε βιβλίο δείχνουν τον βαθμό επεξεργασίας του από τον συγγραφέα. Από τα 900 κεφάλαια του όλου έργου, τα 180 καταλαμβάνονται από δημηγορίες. Στα τέσσερα πρώτα βιβλία συναντούμε 33 δημηγορίες, ενώ στα τρία επόμενα υπάρχουν μόνο 12. Στο όγδοο βιβλίο, που και από τα άλλα στοιχεία διακρίνεται πως δεν είχε υποστή την τελική επεξεργασία, δεν συναντούμε καμιά δημηγορία, ενώ διακρίνονται μερικές θέσεις που σκόπευε να επεκτείνη με ρητορικά κείμενα αυτής της μορφής ο ιστορικός. Η περιφημότερη πάντως από όλες είναι ο «Επιτάφιος του Περικλέους» (Β', 34-46), όπου ο Θουκυδίδης έδωσε τον μεγαλύτερο ύμνο του λόγου, που γράφηκε ποτέ για τον πολιτισμό και το μεγαλείο του «κλεινού άστεος».

Το σπουδαιότερο όμως στοιχείο στο ιστορικό έργο του Θουκυδίδη είναι η ορθολογιστική θεώρηση των πραγματικών για κάθε γεγονός του πολέμου αιτίων, όπως και των συνθετικών στοιχείων που αποτελούν το κάθε σημαντικό πρόσωπο. Οι θεοί και η «θεία πρόνοια» που σε μεγάλη χρήση έχει ο Ηρόδοτος όταν συναντά «τα ανεξήγητα», δεν έχουν καμιά θέση στο έργο του Θουκυδίδη. Η ανθρώπινη φύση κυριαρχείται από τις επιθυμίες και τα πάθη είναι το κύριο ερμηνευτικό μέσο που ο ιστορικός χρησιμοποιεί ως «μέτρο κρίσεως» γεγονότων, επεισοδίων και προσωπικών θέσεων. Διαγράφει τους ευλαβικά παραδομένους μύθους για τα παλαιότερα ιστορικά γεγονότα και προσπαθεί να βρή την αλήθεια κάτω από τη διήγηση που είχε σωθή ως την εποχή του. Δεν πιστεύει στις «θείες επεμβάσεις» ούτε στα «θαύματα», και αγνοεί τους «χρησμούς» και τις «μαντείες» που, όπως παρατηρεί, μόνο από σύμπτωση τυχαίνει καμιά φορά να επαληθεύσουν. Όπου του δίνεται η ευκαιρία περιγελά την αναμονή επαληθεύσεως χρησμών που διατηρούσαν με «ευλάβεια» οι δύο εμπόλεμοι σαν «μυστικά όπλα».

Η αξία του έργου του Θουκυδίδη

Η τροχοπέδη της δεισιδαιμονίας που ταλαιπωρεί τη διήγηση των παλαιότερων χρονογράφων και ιστορικών έχει πεταχθή στην άκρη από το Θουκυδίδη. Ελεύθερος, με ανθρώπινο μέτρο και καθαρό λογισμό, αντιμετωπίζει τα ιστορικά γεγονότα, χωρίς να πιστεύη στο προκαθορισμένο από τους «θεούς» η τη «μοίρα». Μερικοί από τους ξένους μελετητές της Ιστορίας της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας χαρακτήρισαν τον Θουκυδίδη «Αναξαγόρα της Ιστορίας». Ο χαρακτηρισμός αυτός δίνει ανάγλυφη μία από τις πιο σημαντικές πλευρές του μεγάλου ιστορικού. Την όψη της αρνήσεως του «θείου μέτρου» και την καθιέρωση του γνώμονα της καθαρής επιστημονικής κριτικής. Καμιά υπόνοια δεν μπορεί να διατυπωθή ως προς την «πιθανή απώλεια» του τελευταίου μέρους της «Ξυγγραφής» του Θουκυδίδη. Σαφέστατες μαρτυρίες που προέρχονται από συγγραφείς του 4ου

π.Χ. αιώνα, μας πληροφορούν ότι το έργο του μεγάλου ιστορικού ήταν από τότε «κολοβό» ως προς τα τελευταία χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου (411 -404).

Γενικά όλοι οι μεταγενέστεροι ιστορικοί και πολιτικοί συγγραφείς της αρχαιότητας διατυπώνουν, όταν βρουν την ευκαιρία, τον θαυμασμό τους για την φιλαλήθεια και την ιστορική ακρίβεια του Θουκυδίδη, τον οποίο χαρακτηρίζουν πατέρα της «επιστημονικής» ιστορικής ερευνάς. Η θαυμαστή απροσωποληψία στη διήγηση των γεγονότων, η σεμνότητα και η ευπρέπεια στη διατύπωση των κρίσεων, η νηφαλιότητα και η γαλήνη στον καθορισμό των «ευθυνών», ανεβάζουν τον Αθηναίο ιστορικό στην κορυφή της πυραμίδας των ιστορικών συγγραφέων. Νεότεροι ιστορικοί της αξίας του Müller ομολογούν πως δεν υπάρχει άλλη περίοδος της παγκόσμιας ιστορίας καλύτερα και ακριβέστερα γνωστή από τα εικοσιένα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου που περιέγραψε ο Θουκυδίδης.

Ιδιαίτερα παρατηρείται ότι με θαυμαστή αξιοπρέπεια ο Θουκυδίδης αγνοεί «εχθρούς» και «φίλους», αρνείται την κάλυψη των «ημετέρων» και δεν ρίχνει το άδικο στους «εχθρούς». Προσπαθεί με κάθε τρόπο να δημιουργήσει στον αναγνώστη του την εντύπωση «του θεατή», με την έντεχνη διήγηση των γεγονότων, τα οποία συνδέει με ισχυρούς αρμούς και «έννοια συνόλου».

Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, ο Πλούταρχος, ο Πολύβιος, ο Δημοσθένης και όλοι σχεδόν οι γραμματικοί της Αλεξανδρείας εκφράστηκαν με ενθουσιασμό για τον Θουκυδίδη. Χαρακτηριστική «εκ των πραγμάτων» απόδειξη της εκτιμήσεως του Δημοσθένη, είναι ότι οκτώ φορές αντέγραψε όλη την «Ξυγγραφή» για να προσαρμόσει τον ρητορικό λόγο του στη μεγαλειώδη Αττική γλώσσα του ιστορικού.

Η ισχυρή πρωτοτυπία της διηγήσεως και όλα τα προσόντα του συγγραφέα, που αναφέραμε πιο πάνω έκαναν την «Ξυγγραφή» ιστορικό πρότυπο για τους μεταγενέστερους. Πολλοί μιμήθηκαν τον Θουκυδίδη, το ύφος και τη δομή του έργου του. Ανάμεσα σ' αυτούς οι πιο αξιομνημόνευτοι είναι ο Πολύβιος, ο Φίλιστος, ο Ηρωδιανός και ο Προκόπιος. Λατίνοι ιστορικοί ο Λίβιος, ο Κορνήλιος Νέπως, ο Κικέρων, ο Σαλλούστιος και ο Τάκιτος. Όμως και πολλοί από τους Έλληνες και Λατίνους ιστορικούς τους οποίους γνωρίζουμε μόνο από αποσπάσματα (Κράτιππος, Θεόπομπος, Niger), αναφέρονται από αρχαίες πηγές σαν μιμητές της ιστορίας του Θουκυδίδη.

Ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί την αρχαία Αττική διάλεκτο, στην οποία προσθέτει πολλά ποιητικά και αρχαιοπρεπή ονόματα και επίθετα. Είναι ο πρώτος που διαμορφώνει την Αττική γλώσσα κατάλληλη για τη συγγραφή ιστορίας σε πεζό λόγο και αντιμετωπίζει αρκετές δυσχέρειες από τη δυσκαμψία του γλωσσικού υλικού, το οποίο διατηρεί σε μερικές περιπτώσεις την τραχύτητά του. Το ύφος του συνδυάζει

την αρχαΐζουσα αυστηρότητα του Αντιφώντα με τον αδρό λόγο του Περικλή που συνδυάζονται με υπέροχη γλωσσοπλαστική ευχέρεια. Καταπληκτική είναι η ακρίβεια και η λεπτότητα του συγγραφέα στην εκλογή των λέξεων, τις οποίες σφραγίζει με ιδιαίτερο χρώμα λόγου και ορίζει στα περιθώρια της πιο άκρας ακριβολογίας. Υπέροχα είναι τα τεχνικά του σχήματα στη δομή του λόγου και μοναδική η φροντίδα του για καλ-λιλογία, η οποία παρουσιάζει έντονα τα ανάλογα στο λόγο χαρακτηριστικά της αρχαϊκής τέχνης.